

A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig

A csehszlovák statisztikai hivatal által közzétett kiadványok a vegyes házasságokra vonatkozó adatokat két megközelítésben teszik közzé. A legrészletesebb adatforrást a népesség népmozgalmi adatait éves bontásban feldolgozó - 1949-től folyamatosan megjelenő - kiadványok (Pohyb obyvateľstva v republike Československé v roce) tartalmazzák. E kötetek tartalmazzák a házasságkötések és válások adatait nemzetiségi bontásban, hasonló módon a születési adatsorok a szülők nemzetiségét is tartalmazzák. A népmozgalmi adatokat közzétevő kiadványok struktúrája 1991-ig többé-kevésbé állandó volt. Csehszlovákia felbomlása óta a Szlovák Statisztikai Hivatal a nemzetiségi összetételre vonatkozóan csak igen korlátozott mértékben tesz közzé adatokat, így a házasságok nemzetiségi összetételével kapcsolatos változásokról 1992-től napjainkig nincsenek információink.

A másik megközelítést a tízéves időközökben megtartott népszámlálások nemzetiségi adatai nyújtják. Itt az 1980-as és az 1991-es kötetek tartalmazzák a családok nemzetiségi összetételére vonatkozó adatokat. A csehszlovák statisztikák az egyén nemzetiségét az illető önbevallása alapján rögzíti, nem tudakolja az egyén anyanyelvét, hanem az egyén nemzetiségi hovatartozására kérdez rá. A születési adatsorok a gyermekek nemzetiségét az anya nemzetisége alapján rögzítik.

A vegyes házasságok alakulásának elemzésénél több tényezőt kell figyelembe vennünk. Így az ország nemzetiségi összetételét, az ott élő nemzetiségek etnikai térszerkezetének jellegzetességeit, valamint azt is, hogy az egyes nemzetiségek "őshonosak", vagy bevándorlók az adott területen.

Egy ország lakosságának nemzetiségi összetétele potenciálisan határoolja be a vegyes házasságok arányának alakulását, az egyes etnikumok térszerkezetének jellemzői (kompakt vegyes vagy szórvány jellegű) pedig közvetlenül befolyásolják a nemzetiségek heterogámiai mutatóit. A bevándorló etnikumoknál a heterogámia mértéke magasabb, mint az őshonos nemzetiségeknél (a többi mutató hasonlósága mellett). További fontos mutatók, amelyekre itt most nincs módomban részletesebben kitérni, a társadalmi szerkezet, településszerkezetbeli sajátosságok, felekezeti megoszlás, stb. szintén figyelmet igényel.

I. Az évente kötött vegyes házasságok számának alakulása 1949-től 1991-ig.

A vegyes házasságok alakulásának meghatározó keretét a vizsgált ország, régió, stb. nemzetiségi összetétele adja meg. Ahhoz, hogy a szlovákiai vegyes házasságokról a jelzett időszakban megfelelő képet nyerjünk négy nemzetiség adatait - a szlovák, cseh, magyar illetve az ukrán nemzetiség, mely utóbbi évtizedeken át egy kategóriában szerepelt a ruténnal, olykor orosz, vagy orosz és ukrán név alatt - kell részletesebben megvizsgálnunk (1*. táblázat /Kovev1.xls/). A népszámlálási kimutatásokban szereplő többi etnikum vagy annyira kis lélekszámú, vagy oly rövid ideig volt külön etnikumként feltüntetve, hogy ez részletesebb elemzésüket nem teszi lehetővé. Közülük csupán a német és lengyel nemzetiség száma ér el néhány ezer főt, de lélekszáma az egyes népszámlálások között is oly mértékben ingadozott, hogy igen nehéz lenne használható információkat ebből a forrásból leszűrni. Másrészt az 1991-ben először feltüntetett roma etnikumról ilyen vonatkozásban ez az első, de egyben utolsó információnk is.

Mint már jeleztük, a demográfiai adatszolgáltatás a második világháború utáni időszakban 1949-től közli a népmozgalmi adatokat. Mi a vegyes házasságra vonatkozó adatokat 10 éves bontásban vesszük szemügyre, s ehhez csatoljuk, viszonyítjuk majd megfelelő időeltolódással a válások adatait. A házasságkötések számának alakulása ("házasodási kedv") természetesen a vegyes házasságok számának alakulását is behatárolta, de tényleges nagymérvű csökkenés e téren csak a 90-es években következett be, de ebből az időszakból már nincsenek a vegyes házasságokra vonatkozó adataink. A házasságkötések száma az 1950-es igen magas értékről (39.082) 1953-ra több mint 10 ezerrel csökkent, s csak a 70-es évek elején emelkedett tartósan 35 ezer, majd néhány évvel később 40 ezer fölé. (2.* táblázat /Kovev2.xls/) A 80-as években számuk 35-40 ezer között mozgott, s a 90-es évek elejétől drasztikus csökkenés állott be, 1995-ben 27.489 házasságot kötöttek, 13 ezerrel kevesebbet, mint 1990-ben. A vizsgált időszakban a vegyes házasságok számának fokozatos emelkedése figyelhető meg. Az 1950-ben megkötött 39.082 házasságból 35.993 volt homogén, a vegyes házasságok száma 3.089 volt (7.9%). A házasságkötések száma 1960-ra jelentékeny mértékben, közel 7 ezerrel csökkent (32179-re) a vegyes házasságkötések száma ugyanakkor 3.464-re emelkedett (10.8%). 1960-tól 1980-ig a házasságkötések száma mérsékelten emelkedik, a 80-as években stagnál, a vegyes házasságkötések száma 1990-re ugyan eléri a 4.600-at, de aránya 1990-ben (11.4%) az 1970-es érték (12%) alatt marad.

Mielőtt az egyes nemzetiségek közötti homogámia illetve heterogámia egyes vonatkozásait szemügyre vennénk, szükséges a fentüntetett vegyes házasságkötések statisztikai értelmezéséhez néhány megjegyzést fűznünk. A vegyes házasságkötések oszlopában megadott értékek nem a valóban megkötött házasságok számát adják meg. A ténylegesen megkötött vegyes házasságok száma a megadott érték kétszerese. Mivel a házasságkötések nemzetiségek szerint kimutatott számának természetesen egyeznie kell a Szlovákiában megkötött házasságok számával, így a homogén házasságkötések ténylegesen és statisztikailag kimutatott száma azonos, a vegyes házasságkötéseknél a helyzet ettől eltérő; a házasságra lépők számát nemzetiségenként osztják kettővel (ez az adott nemzetiségre jutó "rész"). Például az 1980-as évre vonatkozó adatok azt fejezik ki, hogy a 4253 magyar (statisztikai) házasságkötésre került sor, azaz kétszer ekkora, 8506 magyar nemzetiségű házasulandó lépett frigyre. A homogén házasságkötések száma 3176 volt. A $4253 - 3176 = 1077$ kimutatott "magyar" vegyes házasság a valóságban 2154 megkötött házasságot jelent, de e házasságkötéseknek a fele jelenik meg a magyar házasságkötések oszlopában, a másik fele pedig megoszlik a házasfelek nemzetisége szerint. A jelzett időszakban eszerint ténylegesen $5330 (3176 + 2154)$ "magyar jellegű" (homogén és vegyes) házasság kötött összesen, ebből 1077 házasságkötésnél volt az egyik fél nem magyar nemzetiségű. A továbbiakban a vegyes házasságok taglalásánál azonban ragaszkodunk a statisztikai kimutatásokban fentüntetett megközelítési módhoz, de tudatosítanunk kell a különbséget, a statisztikai értelemben vett vegyes házasságok és a reális vegyes házasságok között. (Amennyiben az utóbbiról lesz szó, akkor ezt külön jelzem.)

Nemzetiségek szerinti bontásban nézzük először a szlovák nemzetiséget. 1950-ben 33.409 szlovák "statisztikai" házasságot kötöttek, ebből 1.499 volt vegyes (4.5%). A megkötött szlovák vegyes házasságok száma a 60-as években tovább emelkedett, a 70-es éveket stagnálás, illetve lassú emelkedés jellemezte. 1990-ben 2208 "statisztikai" értelemben vett vegyes házasságot kötöttek. (2. tábla)

A cseh etnikum meghatározó jellegzetességekkel tér el a szlovákoktól. A csehek tulajdonképpen a Csehszlovák Köztársaság létrejöttével jelentek meg Szlovákiában. Nagyrészt a közigazgatás, a hadsereg, és különböző gazdasági és értelmiségi feladatokat láttak el. Kis részben - elsősorban - morva mezőgazdasági telepeket, telepese falvakat is létrehozottak a 20-as években felosztott magyar földesúri nagybirtokokon. Lélekszámuk fokozatosan emelkedett, s a 30-as évek elején meghaladta a 120 ezer főt.

A Tiso-féle Szlovák Állam időszakában a cseheket elűzték, majd a az 1945-ben újjáélesztett Csehszlovák Köztársaság szlovákiai területeire újból jelentékeny számú magasan képzett cseh népesség érkezett, azonban jóval kisebb számban mint a két háború közötti időszakban. Ebből adódóan a csehek Szlovákiában bevándorló nemzetiségnek tekintendők, (még akkor is ha a közös államban az egyik meghatározó államalkotó nemzetet alkották.) s eképen 1945 után a második generációs szlovákiai csehek aránya sem lehetett túl magas. A csehekre folyamatosan az igen magas arányú vegyes házasság a jellemző. 1950-ben 639 statisztikai cseh házasságot kötöttek, ebből mindössze 112 volt homogám, a statisztikai vegyes házasságok száma 527 volt (82.5%). (Valójában 1054 cseh kötött házasságot elsősorban szlovák félel.) A statisztikai cseh házasságok száma folyamatosan emelkedett, 1960-ban 940, 1970-ben 993 volt, 1990-ben 1262 volt a száma. Arányuk a 60-as és a 70-es évek elején tovább emelkedett, 90% körül mozgott, a a 70-es évek második felében a vegyes házasságkötések száma és aránya is csökkent. A 80-as években 70 % körüli értékre esett le, feltehetőleg a már Szlovákiában élő magasabb számú másod, illetve harmadgenerációs csehek házasodásában bekövetkezett változások következtében.

A szlovákiai magyarság Szlovákián belüli aránya 1991-re 10.8%-ra csökkent, az 1961-es 12,4%-ról. Az 1950-es népszámlálási adatok, de hasonlóan a negyvenes évek végén, illetve az 50-es évek elején rögzített népmozgalmi adatok is nem tekinthetők e tekintetben megbízhatónak, mivel az 1945 - 48 közötti időszakban a magyar népesség a "hontalanság éveit" élte, s az ebből adódó traumák, félelmek következtében a különböző adatrögzítések alkalmával a magyarság jelentékeny része szlovák nemzetiségűnek vallotta magát.

Ebben az időszakban a magyar statisztikai házasságok és a homogám házasságok száma jóval kevesebb, a vegyes házasságoké pedig magasabb számban lett kimutatva a tényleges identitásoknak megfelelő állapotnál. (Az 50-es évek közepére e félelmek görcsök nagyrészt feloldódtak, s ettől kezdve az adatok már használhatók.) 1950-ben 4125 magyar statisztikai házasságkötésre került sor, ebből a kimutatott statisztikai vegyes házasságok száma 851 (20.6%) volt. 1960-ban 4117 magyar házasságkötésre került sor, a vegyes házasságok száma 721 volt (17.5%). A magyar házasságkötések száma 1976-ig emelkedett (5086), ettől kezdve fokozatosan csökkent, s az országos trendekhez hasonló apadás a 90-es években következett be. (Adatok szintjén csak 1991-ig tudjuk nyomon követni, ekkor 3201). A vegyes házasságkötések száma 1960-ban 721, (17.5%), 1970-ben 949, 23,7%, 1980-ban 1077 (25.3%),

1990-ben 1042 (27.7%). Amennyiben a homogén és a vegyes családok tényleges arányának alakulását nézzük, akkor a következőket látjuk: 100 homogén házasságkötésre 1950-ben 52, 1960-ban 43, 1970-ben 62, 1980-ban 68, 1990-ben 77 vegyes házasságkötésre került sor. Az 1980-as években kötött magyar vegyes házasságok 93%-a szlovák féllal kötött.

Az általunk elemzett 4 nemzetiség közül a legheterogénebb (etnikai és statisztikai szempontból egyaránt) az ukrán kategória, mely az ötvenes években orosz, később orosz és ukrán összevont kategóriaként volt feltüntetve. Később a két nemzetiséget fordított sorrendben sorolták fel, majd külön kategóriaként szerepelt a két nemzetiség, végül 1991-től a korábban ukránként elkönyvelt nemzetiség ukrán és ruszin etnikumként elkülönítve került fel az adatlapra. Úgy is fogalmazhatunk, hogy 1991-ig, több évtizeden keresztül különböző megnevezéssel illetett kategória az ukrán és a ruszin nemzetiséget tömörítette, (az oroszok száma néhány százra tehető, így e kategória csoportjegyeit érdemlegesen nem befolyásolta.) Az 1991-es népszámlálás 13 ezer ukránt és 17 ezer rutént talált. Együttes lélekszámuk 1950-ben még megközelítette az 50 ezret. (A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak ukránként említem e kategóriába tartozókat.) Az ukránok is az őshonos nemzetiségek közé tartoznak, etnikai térszerkezetük szintén elég jól behatárolható, habár sokkal kevésbé kompakt mint a magyarságé. A meglévő hasonlóságok ellenére a házassági jellemzőik teljes mértékben eltérnek a magyarságtól. Az ötvenes évek elején körükben a vegyes házasságkötések sokkal ritkábbak voltak mint a magyaroknál. 543 házasságkötésből mindössze 73 (13.4%) volt vegyes. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy az ország egyik legfejletlenebb térségében igen hátrányos társadalmi szerkezettel és nagyrészt eltérő felekezeti megoszlással (görög katolikus és pravoszláv) bíró népességet alkottak. Másrészt a nyelvrokonság sokkal könnyebben lehetővé tette a szlováksággal legalábbis a nyelvi azonosulást, s mindezt - a magyarnál egy sokkal kevésbé fejlett és igen gyorsan errudálódó - az ukrán anyanyelvű iskolahálózat sem volt képes hatékonyan feltartóztatni. 1960-ra már a vegyes házasságok aránya 40% körül mozgott (39.35), s 1990-re megközelítette a 80%-ot (78.7%). Azaz 1990-ben 59 homogén ukrán házasságkötés mellett 435 vegyes házasságkötésre került sor.

Ezek után megfogalmazódik a kérdés, hogy hogyan is alakult az elmúlt évtizedekben a családok etnikai szerkezete. Erről az 1980-as és 1991-es népszámlálás adataiból szerezhethetünk tudomást. Mint már jeleztük, az 1980-as és 1991-es népszámlálások vegyes házasságokkal kapcsolatos

adatai váltak ismertté. Az 1980-as népszámlálás során 1171976 házasságot mutattak ki, ebből 87101 házasság (7.4%) volt vegyes. (3.* tábla, /kovev3.xls/) A házasságok tényleges megoszlása nagyon jól egybevethető az éves bontásban ismertetett házasságkötések adataival. A legalacsonyabb heterogámia (a szlovák nemzetiségen kívül) a magyar etnikumra jellemző (15.5%), ettől jóval magasabb az ukrán, (31.1%), az orosz (58.4%), a német (67.3%), a cseh (84.1%) és a lengyel (95.6%) vegyes házasságok aránya.

Az 1991-es népszámlálás a kimutatott 1234473 házasságból 100658-at (8.2%) talált vegyesnek (1991-es tábla). Lényegesebb eltolódások az 1980-as állapothoz viszonyítva nem következtek be, azonban a 91-es adatfelvétel során jelentős mértékben megváltozott a "bevett" nemzetiségek kategóriája, (a nemzetiségek listája bővült a morva, sziléziai és roma kategóriákkal, továbbá a korábbi ukrán etnikum ukrán és rutén nemzetiségként elkülönülve jelent meg a statisztikákban) s ez a módosulás természetesen rávetődik az eredményekre is. A magyar illetve szlovák házasságok adatait némileg a roma népesség nemzetiségként történő kiemelése módosította, a cseh népesség adatait pedig a morva és sziléziai etnikumnak a csehből történő leválasztása befolyásolta. Ugyanakkor a roma etnikum adatai enyhén szólva nem túlságosan megbízhatók, tekintettel arra, hogy a cigány népességnek csak a kisebb része vallotta magát romának, a többség továbbra is elsősorban szlovák, illetve magyar identitást vallott be. 1991-re a vegyes házasságok aránya 0.8%-kal emelkedett. Kimutathatóan emelkedett a magyar vegyes házasságok aránya (17.8%), ugyanakkor a roma népesség még a szlovák lakosságénál(4.7%) is alacsonyabb heterogámiát mutatott ki (4.1%). Mint jeleztem a roma adatok megbízhatóságának problematikus volta nem teszi lehetővé e adatok mélyebb értelmezését. Az alacsony heterogámiát a romák valamennyi nemzetiségtől eltérő kulturális hagyományai, gyökerei alátámasztják. Másrészt feltételezhető, hogy a magyar illetve szlovák kultúridentitással bíró romák zöme magyar illetve szlovák identitást vallott be, s így a teljes roma közösségen belül a vegyes házasságok aránya ettől az értéktől minden bizonnyal magasabb. A korábban egy kategóriában szereplő ukrán és rutén etnikum adatai nagy mértékben eltérnek egymástól. A ruténeknél a heterogámia jóval alacsonyabb (27.6%) mint az ukránoknál (60.4%). Mindez a társadalmi szerkezet, iskolai végzettségben megnyilvánuló eltérésekkel magyarázható. (Az ukránok nagyobb mértékben "integrálódtak" a szlovák társadalmi és kulturális keretekbe mint a rutének. A német(66%), cseh (89.7%), és lengyel (98.1%) heterogámia mértéke nem tér el

jelentősebben a 10 évvel korábítól. Ugyanakkor nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a lengyel etnikum teljes identitásváltása rövid időn belül bekövetkezik. A cseh népességről pedig akkor tudnánk pontosabb képet vázolni, ha ismernénk az ország felbomlása után végbement migrációs változásokat. (4.tábla /Kovev4.xls/)

II. A vegyes házasságok és válások 1949-től 1991-ig.

A népmozgalmi statisztika a házasságok felbomlását szintén az 1949-es évtől kezdve követi nyomon, azonban teljes nemzetiségi bontásban csak az 50-es évek második felében jelennek meg az adatok. Az 1949-es szlovákiai adatokat a statisztikai hivatal is pontatlanként értékeli, ezért dolgozatunkban az 1950-es évtől kezdve dolgozzuk fel. 1950-ig visszamenőleg a válással végződő szlovákiai házasságok időtartama eléggé stabilnak tekinthető, 10 és 11 év között ingadozik. Ezért a következőkben a vegyes házasságkötési trendeket a 10 évvel későbbi válási adatokkal vetjük össze. Míg a házasságkötési trendek ismertetésénél megelégedhettünk a házasságkötések adatainak 10 évenkénti kiemelésével (mivel az egymást követő évek adatai között elhanyagolható szórás ezt lehetővé tette), a válások esetében itt az egyes évjáratok között már sokkal nagyobb a szórás (sokkal kisebb részsokaságokról van szó), ezért a vizsgált éveket 3 év adatainak átlagával helyettesítjük. (5. tábla /Kovev5.xls/) A válási adatokat már csak 3 nemzetiségnél vizsgáljuk, az ukrán nemzetiség adatai olyan kis részsokaságot képviselnek, hogy statisztikailag nem értékelhetők. (A 12 feldolgozott évben a legmagasabb kimutatott válás 41 volt). A válások száma a vizsgált időszakban fokozatosan emelkedett, a vegyes házasságok esetében ez nem teljesen egyértelmű. Jelentékenyen emelkedett a vegyes házasságok felbomlásának aránya 1960 és 1970 között 11.6%-ról 13.1%-ra, 1980-ban 12%-ra esett vissza, s 1990-re alig észrevehetően emelkedett 12.2%-ra. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a vizsgált nemzetiségek többségének vonatkozásában. A szlovák vegyes házasságok felbomlási rátájának ingadozása csak igen kis mértékben tér el az országos adatoktól, az 1960-as 6.5% 1991-re - az 1970-es jelentékeny emelkedés után - 6,6%-ra esett vissza. A cseh populáción belül is egy enyhe hullámváltozás figyelhető meg, az 1960-as 68.8%-os érték egy évtizeddel később 1.5 százalékponttal emelkedett, majd 1980-ban újból csökkent, s 1990-ben alig volt magasabb az 1960-as értéknél (70.3%). (A cseh adatoknál azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy itt nem túl nagy részsokaságokkal van dolgunk, s már az adatrögzítés

során bekövetkező igen kis statisztikai pontatlanság is félreérthető következtetésekhez vezethet.) Az eddigiektől eltérő jellegű a magyar népességen belüli vegyes házasságok felbomlása. A 4 vizsgált időpontban a felbomló magyar vegyes házasságok aránya csaknem folyamatosan emelkedett, az 1960-as 22.6%-ról az 1990-es 27.7%-ra. 1980 és 1991 között volt kimutatható némi csökkenés, amely azonban a vegyes házasságok trendjének jellegét lényegében nem befolyásolta. Mint korábban már jeleztük, a vegyes házasságkötések adatait célszerű a 10 évvel későbbi válási adatokkal összevetni, tekintettel arra, hogy a válással végződő házasságok átlagos tartama 10-11 év.(6. tábla /Kovev6.xls/) (Természetesen e megközelítési módnál abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a válással végződő vegyes házasságok tartóssága nem tér el számottevő mértékben e vonatkozásban. Itt azonban csak feltételezéssel élhetünk, erre vonatkozó részletes adataink nincsenek.)

A 6. táblázatból kiolvasható, hogy az országos adatok szintjén, valamennyi vizsgált időpontban a vegyes házasságok felbomlásának aránya magasabb a vegyes házasságkötéseknél (egyedül az 1970-es házasságkötési adat nem tér el a 80-as évre számított 3 év átlagától). Ugyanakkor megfigyelhető a vegyes és homogén házasságoknál megmutatkozó különbségek fokozatos csökkenése. Az egyes nemzetiségek vonatkozásában már igen jelentős eltérések mutatkoznak meg, melyek mélyrehatóbb értékelése túllép a demográfiai megközelítés behatárolt lehetőségein. Így a cseh vegyes házasságok tartósabbnak tűnnek mint a cseh homogén házasságok. A négy vizsgált időpontban az utolsót kivéve a felbomlott vegyes házasságok aránya igen jelentős mértékben alacsonyabb a vegyes házasságkötéseknél. Nincsenek adataink e házasságban élők társadalmi stb. szerkezetéről, így az e szempontból lényeges meghatározó tényezőknek egy jelentős részére sem következtethetünk, de egy más vonatkozású adat rendelkezésünkre áll, nevezetesen az, hogy a cseh házasságok - Szlovákiában is - folyamatosan mintegy háromszor akkora válási gyakoriságot mutatnak ki mint a szlovák házasságok. Azaz a cseh homogén házasságokban eleve magasabb a válási gyakoriság mint a szlovák házasságokban, így a szlovák-cseh vegyes házasságok mérséklőleg hatnak a cseh válási gyakoriságra.

A szlovák vegyes házasságkötések és felbomlásaik követik az országos trendeket, az 1970-es házasságkötések adatait kivéve a többi időpontban mindenütt magasabb a vegyes házasságok felbomlásának aránya a házasságkötéseknél. Mindenesetre a szlovák vegyes és homogén

házasságoknál megmutatkozó különbségek fokozatos csökkenését lehet tapasztalni. Az amit a cseh házasságkötésekre vonatkozólag elmondtunk, itt fordítva érvényes; a cseh-szlovák vegyes házasságok felbomlása növeli a szlovák válási rátát.

Az áttekintett három nemzetiség közül a magyar vegyes házasságok esetében van a legegységesebb pozitív irányú összefüggés a vegyes házasságkötések és válások között. Az 1950-ben kötött házasságok közel 2 százalékponttal, az 1960-asok 5.5 százalékponttal, az 1970-esek 4, a 80-asok 2,4 százalékponttal nagyobb mértékben végződtek válással mint a homogén házasságok. Arányukban tekintve a magyar vegyesházasságok az elmúlt négy évtizedben 10-30%-kal gyakrabban végződtek válással mint a homogén magyar házasságok. Mivel a szlovák és a magyar házasságokra vonatkozólag hosszabb távon a válási arány nem tér el lényegesebben egymástól, ilyen vonatkozású karakterjegyekkel a vegyesházasságok magasabb arányú felbomlása nem magyarázható. A felmerülő kérdésekre, itt is újabb interdiszciplináris megközelítés nyújthat választ.

III. A vegyes házasságokból született gyermekek arányának alakulása 1949 és 1991 között.

A cseh demográfusok már a 60-as évektől kezdve felfigyeltek arra a jelenségre, hogy a vegyes házasságokból, nagy mértékben kevesebb gyermek születik, mint az adott évben megkötött vegyes házasságok aránya. (7.* tábla /Kovev7.xls/) Ugyanakkor a két tényező közötti kirívóan magas különbség egyre jobban csökken. (1*) Bizonyos mértékű eltérések a termékenység alakulásában az egyes etnikumoknál természetesen kimutathatók, de ezek az eltérések elsősorban az eltérő település és társadalom-szerkezeti, gazdasági, kulturális, felekezeti különbségekre vezethetők vissza, mint egyfajta nemzeti specifikumokra. 1950-ben a vegyes házasságkötések aránya 7,9%-ot tett ki, a vegyes házasságokból született gyermekek kimutatott aránya mindössze 1,8%-ot. A későbbi évtizedekben is igen nagy eltérések mutathatók ki a vegyes házasságkötések és a vegyes házasságokból született gyermekek aránya között, igaz a különbség egyre csökken. 1990-ben a vegyes házasságok aránya elérte a 10.4%-ot s a vegyes házasságokból született gyermekek aránya pedig 8.1%-ot tett ki. Ha e adatokat a termékenységi értékekkel vetjük össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1950-ben a vegyes házasságokból született gyermekek aránya az országos értékek egy

negyedét sem éri el (22.3%), de 1990-ben sem érte el ennek 3/4-ét (71.3%).

Amennyiben nem tételezünk fel jelentősebb eltérést a különböző nemzetiségű nők termékenységében, és elhanyagoljuk a házasságkötések és a gyermekek megszületése között eltelt időszak esetleges torzításait, akkor nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a vegyes házasságok egy részében már a házasságkötés és a gyermekek megszületése közötti időszakban a házaspár egyike legalábbis formális nemzetiséget váltott. Azaz a házasságkötés és a gyermek megszületése közötti időszakban a család nemzetiségi orientációja megszilárdul, s ezt az egyik házastárs egyenlőre még csak formális nemzetiségváltása kíséri. A család nemzetiségi orientációjának megfelelően jegyzik be a született gyermek nemzetiségét, tehát a vegyes házasságokban bekövetkező generációváltások már nemzetiségenként tényleges asszimilációs nyereséget, illetve veszteséget jelentenek.

Visszatérve az egyes nemzetiségek vegyes házasságaihoz, a négy vizsgált etnikum első megközelítésben két markánsan elkülöníthető csoportra osztható. Egy önálló kategóriát képeznek a cseh vegyes házasságok, és egy másik csoportba sorolható a többi etnikum. Egyedül a cseh nemzetiségen belül közelíti meg, illetve haladja meg az egyes időpontokban a vegyes házasságokból született gyermekek aránya az országos értékeket. A többi nemzetiség vegyes-házasság termékenysége kisebb-nagyobb mértékben a szlovákiai vegyes-házasság termékenység értékei körül mozog. A magyar vegyes házasságok termékenysége 1950-ben 25%-át, 1990-ben 85%-át érte el a teljes magyar termékenységnek.

Ez a válasz a vizsgált kérdés egyik szeletét próbálja megvilágítani. A kérdés másik vetülete az, hogy az identitásváltás mely etnikumok számát gazdagítja, és melyekét csökkenti. Hiszen a nemzetiségváltás elméletileg kétirányú lehet, s kisebb-nagyobb mértékben mindkét irányban előfordul, de tényleges asszimilációs nyereség csak a többségi nemzetnél mutatható ki. Ez a megközelítés azonban már nem a vegyes házasságokra vonatkozó statisztikai adatrögzítések, hanem a népmozgalmi és a népszámlálási adatok összevetése alapján lehetséges. (2* lásd Gyurgyik László: A szlovákiai magyarság a népszámlálási adatok tükrében. In. Regio 93/4. 71 - 86. old.)

IV. Kitekintés

Mint már jeleztük, a vegyes házasságokkal kapcsolatos "legfrissebb" adatokkal az 1991-es népmozgalmi statisztikákból rendelkezünk. Így az

azóta eltelt időszakban bekövetkezett változásokkal kapcsolatban csupán különböző feltevésekkel élhetünk. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a korábbi vegyes házassági trendek jelentősebb változások nélkül tovább folytatódnak, s feltehetőleg ezt különösebb mértékben eddig nem befolyásolta a kisebbségekkel szembeni igen magas mértékű intolerancia Szlovákiában. A társadalmi légkör változása mellett a "házassági piac" egyéb interetnikus jellemzői - az interetnikus kapcsolatok térszerkezete - lényegesebben nem módosultak.

Ugyanakkor a nemzetiségek statisztikai adatok alapján történő tanulmányozása során két alapvető korláttal szembesülünk, s ezek figyelmen kívül hagyása kutatásaink értékét nagyban megkérdőjelezheti. Az egyik a statisztikai számadatok korlátlan hitelességének a hiedelméből fakad. Ha nem adunk helyt kételyeinknek, nem kérdezzük rá arra, hogy egy-egy adatsor mit is takar valójában, a valóság a számsorok feldolgozásának folyamatában valahol elveszhet. A másik tulajdonképpen a korábbi továbbgondolása: választ kell keresnünk a demográfiai által megválaszolatlan és megválaszolhatatlan kérdésekre, amelyekre a különböző társadalomtudományok együttes megközelítésben próbálhatnak talán nem annyira egyértelmű, kevésbé számszerűsített és tetszetős, de a valóságot jobban megközelítő választ adni.

Hivatkozások:

1*.lásd: Konečná, Alena: Národnostní homogamie a heterogamie v ČSSR Demografie 1977/1. 1-10.

Ziegenfuss, Vladimír: Národnostní smíšenost manželství v ČSSR Demografie 1966/1. 28.-35.

2*. lásd: Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság a népszámlálási adatok tükrében. In. Regio 93/4. 71- 86.old.

Irodalom:

Pohyb obyvateľstva v ČSSR v roce (Az 1949-91 közötti kötetek)

Pohyb obyvateľstva v SSR v roku... (1974-1984 közötti kötetek)

Sokolová Gabriela és koll: Sudobé tendence vývoje národností v ČSSR Praha 1987.

Sociálna štatistika 1990. SŠÚ Bratislava 1993.

Obyvateľstvo Slovenskej republiky podľa národnosti v rokoch 1980-1989. SŠÚ Bratislava 1990.

Sčítanie ľudu domov a bytov k 3.3.1991. Podrobné údaje za obyvateľstvo Republika Slovenská. FŠÚ-SŠÚ 1992.

Gyurgyik László: A szlovákiai magyarság a népszámlálási adatok tükrében. In. Regio 93/4.

Demografický vývoj obyvateľstva Československej socialistickej republiky podľa výsledkov sčítania ľudu s prihliadnutím na jeho národnostné zloženie. Sekretariát rady vlády SSR pre národnosti Bratislava 1983, č.951/1983.

Sčítanie ľudu domov a bytov 1991.(Predbežné výsledky) Bratislava 1991.

Sčítania ľudu, domov a bytov k 3.marcu 1991 v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike. FŠÚ Praha 1991

Konečná, Alena: Národnostní homogamie a heterogamie v ČSSR Demografie 1977/1. 1-10.

Ziegenfuss, Vladimír: Národnostní smíšenost manželství v ČSSR Demografie 1966/1. 28.-35.

Sekera, Václav: Národnost a mateřský jazyk Demografie 1976/3 215-309; 1977/1 21-31.

Demografická příručka FŠÚ Praha 1982.